

Toespraak Wim van de Donk¹
(Gesproken woord geldt)

Toespraak Opening Hogeschooljaar Hanzehogeschool Groningen

5 september 2023, Groningen

De waarde(n) van wederkerigheid

Majesteit, studenten, collegae in het prachtige veld van onderwijs en onderzoek. Hier uit Groningen, uit Nederland, uit Europa. Europa. Dat werd geboren uit het streven naar echte wederkerigheid, nadat zo bitter gebleken was dat jarenlange, eenzijdige en gewelddadige uitoefening van macht mensen stelselmatig beroofde van wat hen wezenlijk is: hun waardigheid.

Dank voor de uitnodiging bij de opening van het vers begonnen Hogeschooljaar wat te mogen zeggen over zo'n mooi thema. *Wederkerigheid*. Maar allereerst: zeer van harte gefeliciteerd met het 225-jarig jubileum. Het is goed te zien dat jullie dat samen vieren met alle collegae in het bredere verband van Hogescholen vieren, en ook met de partners van de 'Universiteit van het Noorden'. En met Europese partners.

Dat vieren doen we nu wel in een Europa dat zich – zich klaarmakend voor het voor de tachtigste keer herdenken van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en het vieren van onze bevrijding - geconfronteerd ziet met - toch weer - een Oorlog. Staal botst weer op staal. Op ons eigen continent, op een afstand van een duurzaam te bereizen vakantiebestemming.

Dat jubileum vieren we in een samenleving waarin vileine vormen van collectief onbehagen zich manifesteren als een soort van sociale klimaatverandering die ook ons politieke systeem, dat zich van de mensen afwendde, niet onberoerd laten. Er verandert veel. Een verandering, die in heftigheid en onvoorspelbaarheid in niets onder doet voor wat we zien in het fysieke klimaat, waarin dingen gebeuren die ons niet minder zorgen baren...

¹ Prof. dr. Wim B.H.J. van de Donk is voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en Rector Magnificus, tevens voorzitter van het College van Bestuur van Tilburg University.

Tegen die achtergrond van zorgen mogen wij hier starten met een nieuw jaar van hoop.

Want dat is - in essentie - het geven van onderwijs, en het doen van onderzoek. Het nooit opgeven van en vormgeven aan hoop. Vormen van jonge mensen, in het zekere besef dat mede door goed onderzoek en betrokken onderwijs hun wereld beter kan worden dan die van ons. Dat ze daarvoor en daartoe actief worden toegerust, gevormd. Daartoe worden uitgedaagd.

Soms reduceren we het belang van onderwijs tot het voorbereiden op een arbeidsmarkt, vooral als die vraagt om veel techniek en het oplossen van tekorten. Dat alles is - begrijp me niet verkeerd - niet onbelangrijk. Maar wat is het echte tekort in onze samenleving?

Technici, zeggen dan sommigen. Ik onderschat geenszins het belang van goed opgeleide ingenieurs. Digitalisering vraagt onze dringende aandacht. Maar wat hebben we aan een hoogtechnologische, welvarende en innovatieve wereld wanneer we de zaken maatschappelijk, ecologisch, sociaal en relationeel niet op orde hebben.

Wanneer voortwoekerd wantrouwen de wederkerigheid en onderlinge verbinding verdringt of soms zelfs volledig vernietigt. Wanneer we weliswaar economisch groeien.., zoals dat ongetwijfeld ook die zes mannen daar in die Groote Sociëteit voor ogen hadden, nu 225 jaar geleden. Maar intussen het 'Nut van het Algemeen', het algemeen welzijn, het 'bonum commune' uit het oog verloren zijn. Want dat kan zomaar gebeuren. Zeker wanneer we groei wat smal, eendimensionaal en vooral kwantitatief beschouwen. En onderwijs versmallen tot de vraag naar nuttigheid voor economie.

Het reflecteren op het voor vandaag gekozen thema 'wederkerigheid' kan ons helpen dat te voorkomen. Vooral om dat het niet zozeer de waarde, maar de waarden van het onderwijs in beeld brengt. Natuurlijk heeft onderwijs ook waarde: is het nuttig en het brengt wat op.

Natuurlijk. Maar onderwijs is dáárom zo wezenlijk, omdat het in de relatie tussen docenten en studenten al snel duidelijk wordt dat het daarin inderdaad in de eerste plaats om iets anders, iets belangrijkers, iets wezenlijks gaat.

Iemand die dat voorleeft is hier ter stede Ben Feringa. Hij sprak onlangs bij ons in Tilburg, en een van de zaken die me bijbleef is dat hij als geen ander een voorbeeld is - niet alleen van een excellente onderzoeker - maar van een echte betrokken docent. Die zijn studenten laat groeien, ook als persoon. Hij laat zien - maar dat geldt ongetwijfeld voor alle docenten en collegae hier in de zaal - dat het geven van onderwijs zich niet laat reduceren tot zomaar een product of dienst, of tot iets dat van overheidswege nu eenmaal moet. Een docent ziet dat het gaat om het laten groeien van mensen als persoon. En als die pedagogische relatie er is, groeit ook wel de kennis. Die relatie en groeien als verantwoordelijk persoon (en dat is meer dan een individu): daar gaat het om, dat is intrinsiek van belang.

Nog los van de vraag naar nut en noodzaak. Rationaliteit is nooit weg, maar relationaliteit is waar het echt om draait. Onderwijs is immers wat we noemen een 'relational good'. Het geven van onderwijs heeft als bijzondere eigenschap dat de kwaliteit van de consumptie en de kwaliteit van de productie elkaar kunnen beïnvloeden.

Ik herhaal...

Er is dus sprake van actieve wederkerigheid, van een relatie. Wederzijdsheid en wederkerigheid: het blijft ook dus niet bij één moment. De relatie ontwikkelt zich.

Echte ontmoetingen zijn wezenlijk voor waarlijk onderwijs, dat hebben we tijdens de periode van COVID wel gezien. Daarin hebben docent en student ieder hun eigen rol en inbreng, maar vooral zijn ze op elkaar en anderen betrokken. De kennis die wordt overgedragen, de vaardigheden die worden aangeleerd: ze gedijen het beste in een setting waarin persoonlijke interactie en van elkaar leren mogelijk blijft.

En in die wederkerigheid wordt ook duidelijk dat het naast de relatie tussen die docent en die student ook nog om wat belangrijkers gaat: de kennis en vaardigheden

zélf die worden overgedragen en groeien zijn intrinsiek van waarde. En natuurlijk, ze stellen studenten in staat volwaardig mee te werken aan de verdere ontwikkeling van de samenleving die een echte samenleving kan zijn.

Ze leren zich, inderdaad, in te zetten voor het nut van het algemeen, zoals we dat vroeger inderdaad noemden. Nut met een hoger doel. Het doel dat het met ons allemaal, zonder uitzondering, goed gaat. En dat in de breedste zin van dat woord. Want bij onderwijs gaat het niet louter om je eigen ontwikkeling.

Er is hier een relatie met de visie op vrijheid. Die zien we tegenwoordig soms ook als een soort consument, iets dat je kunt krijgen, waar je recht op hebt. Iets dat alleen op jouzelf betrekking heeft. Dat is een misverstand. Ook vrijheid vraagt om wederkerigheid, kan niet zonder verantwoordelijkheid. Vrijheid kun je alleen beleven door hem samen te delen. Ook vrijheid gedijt bij wederkerigheid. Daarom gaat het in het onderwijs niet alleen om de waarde, maar ook om de waarden van wederkerigheid. Om het diepe inzicht dat we bedoeld zijn om het samen te doen.

Verantwoordelijkheid dragen voor elkaar. Wat we bijna 80 jaar geleden wisten te herwinnen op het fascisme, wat nu in de Oekraïne wordt verdedigd en in het onderwijs dat nu weer aan een nieuw jaar begint op het spel staat is dus veel meer dan je denkt.

En het vraagt van jullie, studenten en docenten, een diep besef dat je het – inderdaad - niet alleen voor jezelf doet. Omdat je het nooit alleen gaat redden, omdat we elkaar nodig hebben, in deze wereld misschien wel meer dan ooit. Dat geldt overigens ook voor universiteiten en hogescholen, maar daarover eens een andere keer.

Ik wens jullie een heel goed jaar toe!